

THE INFLUENCE OF RELIGIOUS AND ETHNIC GROUPS IN SYRIA ON SOCIAL AND POLITICAL PROCESSES IN THE COUNTRY

Khabubullakhon Yakubovich Azimov

senior lecturer

Tashkent State University of Oriental Studies

Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Middle East, Syria, Arab Socialist Baath Party, religion, sect, Muslim, Christian, Sabians, Druze, Chaldeans, Jews, Kurds, Bayir-Bujak Turkmens.

Received: 22.03.24

Accepted: 24.03.24

Published: 26.03.24

Abstract: In order to properly understand the socio-political processes in the Middle East region, it is necessary to know the history of the origin of the ethnic and religious groups there. After all, the influence of ethnic and religious groups on the political balance in the region is significant. This article describes the religious and ethnic composition of the Syrian Arab Republic, their participation in the country's socio-political processes.

СУРИЯДАГИ ДИНИЙ ВА ЭТНИК ГУРУХЛАРНИНГ МАМЛАКАТДАГИ ИЖТИМОЙ - СИЁСИЙ ЖАРАЁНЛАРГА ТАЪСИРИ

Ҳабубуллохон Яқубович Азимов

катта ўқитувчи

Тошкент давлат шарқишунослик университети

Тошкент, Ўзбекистон

МАҚОЛА ҲАҚИДА

Калит сўзлар: Яқин Шарқ, Сурия, Араб социалистик Баас партияси, дин, мазҳаб, мусулмон, христиан, собийлар, друзлар, келдоний, яхудийлар, курдлар, байир-бужак туркманлар.

Аннотация: Яқин Шарқ минтақасидаги ижтимоий-сиёсий жараёнларни тўғри англаш учун у ердаги этник ва диний гуруҳларнинг келиб чиқиш тарихини яқиндан билиш керак бўлади. Зеро, минтақадаги сиёсий мувозанатга у ердаги этник ва диний гуруҳлар таъсири салмоқли ҳисобланади. Ушбу мақолада Сурия Араб Республикасининг диний ва этник таркиби, уларнинг мамлакатдаги ижтимоий-сиёсий жараёнлардаги иштироки ҳақида баён қилинган.

ВЛИЯНИЕ РЕЛИГИОЗНЫХ И ЭТНИЧЕСКИХ ГРУПП СИРИИ НА ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ В СТРАНЕ

Хабубуллахон Якубович Азимов

старший преподаватель

Ташкентский государственный университет востоковедения

Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Ближний Восток, Сирия, Арабская социалистическая партия Баас, религия, секта, мусульмане, христиане, сабеи, друзы, халдеи, евреи, курды, туркмены баир-буджак.

Аннотация: Чтобы правильно понять общественно-политические процессы в ближневосточном регионе, необходимо знать историю происхождения там этнических и религиозных групп. Ведь влияние этнических и религиозных групп на политический баланс в регионе существенно. В данной статье описывается религиозный и этнический состав Сирийской Арабской Республики, их участие в общественно-политических процессах страны.

КИРИШ

Яқин Шарқ минтақаси дунё таммадуни марказларидан бир эканлиги ва у ерда ер ости ва ер усти таббий заҳираларнинг кўп эканлиги каби омиллар уни жаҳон сиёсатидаги муҳим бир минтақа қаторига қўшади. Бу минтақада уч илоҳий дин вуҷидга келган. Шунинг учун ҳам Яқин Шарқда яшовчи инсонларнинг бир-бирига садоқатини ёки ажралишини белгилловчи омил диндир. Минтақанинг диний ва этник таркибига назар ташлайдиган бўлсак, у ерда араблар, яҳудийлар, турклар, курдлар, форслар ва арманлар каби миллатлар узоқ вақтдан бери яшаб келаётганига тарих гувоҳ. Минтақанинг диний таркиби ҳам этник таркиби каби турли ҳилдир. У ерда мусулмонлар кўпчиликини ташкил қилиши билан бир қаторда яҳудийлар, христианликнинг турли мазҳаблари, жумладан, келдоний (католик), марунитлар, несторианлар, армани черкови вакиллари, друзлар ва собийлар каби диний гуруҳлар мавжуд. Сурия минтақадаги ана шундай диний ва этник гурҳулар яшайдиган давлатлардан бири ҳисобланади.

АСОСИЙ ҚИСМ

Ҳозирги кунда Сурия Араб Республикасининг аҳолиси 18 миллион кишидан ортиқ. Аҳолининг 90 фоизи мусулмонлардан иборат ва 10 фоиз аҳоли христианликка эътиқод қилади. Сунний мусулмонлар 74 фоизини нусайрий ва шиалар 16 фоизни ташкил этади. Сурия сиёсий тарихида аҳолининг кўпчилигини ташкил этувчи араблар узоқ вақтдан бери ҳокимиятни ўз қулида сақлаб келмоқда. Усмонли давлати парчалангач, Сурия 1923-1946 йиллар давомида Франция мандати остида бошқарилди. XX асрнинг 30 йилларида минтақада юзага чиққан араб миллиятчилиги натижасида 1946 йил Франция Сурияга мустақиллик беришга мажбур бўлди.

Сурияда 1960 йилларнинг ўрталарига қадар, сунний араблар мамлакатнинг йирик шаҳарларида катта таъсирга эга эди ва сиёсий-ижтимоий ҳаётни белгилаб берарди. Уларнинг катта ер эгалари, кўчмас мулкка эгаллиги ва сунний уламоларнинг маънавий ёрдами билан биргаликда Сурия жамиятида озчилик гуруҳлар ва сунний мусулмонлар ўртасида аниқ фарқни юзага келтирди. Суннийларнинг аксарияти араблар бўлса-да, турклар, курдлар, черкеслар ва оз сонли фаластинлик қочқинлар ҳам мамлакатнинг сунний қисмини ташкил қилади. Мамлакатнинг Сувайда ва Латакия шаҳарларидан ташқари барча ҳудудларда асосан суннийлар яшайди. Суриядаги суннийларнинг деярли барчаси шофий мазҳабига мансуб. Мамлакат аҳолисининг тахминан 12 % ташкил этувчи нусайрийларнинг тўртдан уч қисми Латакиянинг маркази ва қишлоқ жойларида, қолган тўртдан бир қисми асосан Дамашқда яшашади. Суриядаги нусайрий аҳоли мамлакат сиёсий ҳаётидан узоқ асосан қишлоқ хўжалиги ва кичик ҳажмдаги тижорат билан шўғилланиб келган. Аммо 1963 йилда Араб социалистик Баас партияси томонидан амалга оширилган давлат тўнтаришидан сўнг Сурия нусайрийларининг ижтимоий-иқтисодий аҳволи яхшиланиши билан бирга уларнинг маъқеи сиёсий жиҳатдан ҳам мустақамланди. Миграция туфайли Латакия, Тартус ва Банияс каби шаҳар марказларига нусайрийлар кўчиб кела бошлади. Бундан ташқари, пойтахт Дамашқнинг айрим туманлари ҳамда Хама ва Хомс атрофида нусайрийларнинг аҳоли пунктлари пайдо бўлди. 1970 йилда нусайрийлик мазҳаби вакили Ҳофиз Асад томонидан инқилоб амалга оширилди, натижада, Суриянинг нусайрий аҳолиси аста-секин сиёсий ҳокимиятга эгалик қила бошлади. Асад оиласи 50 йилдирки мамлакатни бошқариб келмоқда ва улар давлатнинг юқори мартабали лавозимларини фақатгина нусайрийлардан бўлган шахслар орасида бўлишиб келаётгани сунний мусулмонлар томонидан этирозларга сабаб бўлмоқда. Таниқли олим Роберт Д.Каплан Ҳофиз Асаднинг ҳокимият тепасига келишини асрлар давомида Сурияни бошқарган сунний аҳолини ларзага солган воқеа сифатида таърифлайди. Унга кўра, Роберт Д.Каплан Сурияда нусайрийларнинг ҳокимиятга келишини “...Ҳиндистонда чандалнинг маҳаражага айланиши ёки Россияда бир яҳудийнинг подшоҳ бўлиши каби мисли кўрилмаган воқеа” деб талқин қилган. Сурия аҳолисининг 3 фоизи друзлар деб номланадиган динга мансуб аҳоли ташкил этади. Друзлар мамлакат жанубидаги Жабал Дуруз (Жабал Араб) минтақасида яшайди. Суриядаги друзлар асосан деҳқончилик орқали тирикчилик қилишади ҳамда улар мамлакат сиёсий ҳаётида унчалик фаол қатлам ҳисобланмайди. Сурия аҳолисининг тахминан 10 фоизини ташкил этувчи насронийларнинг деярли барчаси Дамашқ ва Ҳалабда истиқомат қилишади. Биринчи жаҳон уруши бошларида Усмонли давлатида яшаб келаётган мусулмон бўлмаган бошқа дин вакилларининг ҳарбий хизматга чақирилиши натижасида, ҳозирги Сурия, Ливан ва Ироқ ҳудудларида яшовчи христиан аҳолининг катта қисми Лотин Америкаси давлатларига миграция қилишга мажбур бўлган эди. Лотин Америкаси

давлатларига кўчиб борган муҳожирлар маҳаллий аҳоли томонидан “эл-Турко” деб номланган. Уларнинг аксарияти Шарқий черков вакиллари ҳисобланади. Суриялик насронийлар православ христианлар, шунингдек, несторианлар, католиклар ва протестантлардан иборат. Бироқ, улар орасида арман православлари сон бўйича иккинчи энг катта христиан гуруҳини ташкил қилади. Суриядаги араб миллиятчилиги шаклланишида малакатдаги христиан диний гуруҳларининг таъсири саломатли эканлигини таъкидлаш мумкин. Сурия Яқин Шарқ минтақасида араб миллиятчилиги ва араб социализми юзага чиққан давлат ҳисобланади. 1950 йиллар бошларида Мишель Афлак, Салоҳиддин Битар, Заки ал-Арзуси ва Экрам Хавранилар Баас партиясига асос солган эди. Араб социалистик Баас партияси нафақат Сурияда балки бутун араб дунёсида янги бир сиёсий жараёнларнинг бошланишига ва минтақадаги сиёсий вазиятнинг тиктоник ўзгаришига сабаб бўлган сиёсий партия ҳисобланади. Мишель Афлак суриялик христианларнинг йирик вакилларида бири эди. Унинг ғоялари ва сиёсий қарашлари замонавий Сурия ва Ироқда давлатчилик шаклланишида катта аҳамият касб этган. Суриядаги христиан аҳоли мамлакатдаги сиёсий жараёнларда доим фаол тарзда қатнашиб келган. Сурияда оз сонли бўлса ҳам яҳудийлик динига эътиқод қилувчи аҳоли яшаб келмоқда. Улар асосан Суриянинг Дамашқ, Ҳалаб ва Жазира шаҳарларида яшайди. Асрлар давомида тижорт ва қосиблик билан шўғилланган суриялик яҳудийларнинг иқтисодий аҳоли анча яхши. Суриялик яҳудийлар узларини сионизм ғояларидан узоқ тутса ҳам 1948 йилда минтақада Исроил давлатининг ташкил этилиши ва 1967 йилда Исроил томонидан “Олти кун” ўришида Суриянинг Жўлон тепаликларини босиб олиши каби омиллар сабаб суриялик яҳудийлар учун мамлакатда яшаш хафли бўлиб қолди. Натижада уларнинг катта қисми АҚШ ва Исроилга мажбуран кўчиб кетишди.

Сурия аҳолисининг 80 фоизидан ортиғини араблар ташкил қилса, аҳолининг қолган қисми 9 фоизи курдлар, 3 фоизи туркманлар, оз миқдорда арманлар, оссурлар ва бошқа этник озчиликлар ташкил этади. Араблар бутун Суриянинг шаҳар ва қишлоқларида яшайдилар. Сурия араб давлати бўлишига қарамасдан у ерда миллий кимлик масаласи жуда заиф. Бунинг натижасида аҳоли ичида диний ва мазҳабий мансублик юқори даражада ҳисобланади. Сурия ўз мустақиллигига эришгандан ҳозирга қадар ҳукумат томонидан араблаштиришга қаратилган сиёсат олиб борилган бўлса ҳам, мамлакатдаги бошқа этник гуруҳларни араблаштириш имкони бўлмади. Суриядаги арабларнинг аксарияти мусулмонлардан иборат. Мамлакатда араб тилида сўзлашса-да, араб бўлмаган айрим гуруҳлар мавжуд. Булар қаторига друзлар ва маҳаллий арманларни киритиш мумкин.

Сурия аҳолиснинг 9 фоизини курдлар ташкил этади ва уларнинг сони тақрибан 1,2 миллион нафар, улар мамлакатнинг шимоли-шарқий вилоятларида яшашади. Тарихий

маълумотларга кўра, Суриялик курдларнинг аксарияти 1924-1938-йиллар орасида Туркиядан қочиб келган. Уларнинг аксарият қисми ислом динининг сунний мазҳаби вакиллари. Араб социалистик Баас партиясининг ҳоқимият келишига қадар маҳаллий курдлар Сурияда ҳеч қандай сиёсий босимларсиз яшаб келмоқда эди. Араб миллиятчилиги ва социализм ғояларига урғу берадиган баасчилар мамлакатдаги бошқа этник озчиликлар каби курдларга ҳам сиёсий тазйиқлар ўткази бошлади. 1963 йилда бошланган аҳолини рўйхатга олиш натижасида курдларнинг демографик идентификацияси учта тоифага бўлинди, бу уларнинг фуқаролик мақомига таъсир қилди:

- Сурия паспортига эга бўлган курдлар;
- Сурия фуқаролигига эга бўлмаган расмийлар томонидан “чет эллик” сифатида рўйхатга олинган курдлар;
- Аҳолини рўйхатга олиш даврида рўйхатга олинмаган ва "мактумин" (рўйхатга олинмаган) сифатида қайд этилган курдлар.

1964 йилда 120-150 минг курд аҳолининг фуқароликдан маҳрум этилишига сабаб бўлган ушбу аҳолини рўйхатга олиш сиёсати фақат курдларга қарши амалга ошириган эди. Курдларнинг фуқароликдан маҳрум қилиниши Суриядаги Баас ҳукуматининг этник дискриминацион сиёсат бошлаганини ва мамлакат миллий хавфсизлиги учун курдлар таҳдид сифатида қаралишини яққол кўрсатди. Сурия ҳукумати Туркия билан сув муаммосининг юзага чиқиши натижасида маҳаллий курдларни Туркияга қарши фойдаланиш мақсадида уларга бўлган сиёсатини ўзгартириб, Курдистон ишчи партияси жангариларига мамлакат эшикларини очган эди. 2011 йилда бошланган Суриядаги халқ намоёнликлари сабаб Башар Асад мамлакат шимоли-шарқида яшовчи бир неча юз минг маҳаллий курдларга сиёсий мақсадларни кўзлаб фуқаролик тақдим этди.

Шунингдек Сурияда туркманлар ҳам мавжуд бўлиб, улар асосан мамлакатнинг шимолий ва ғарбий ҳудудларида яшайди. Туркманларнинг бугунги Сурия ҳудудига жойлашиши XI аср бошларига тўғри келади. Ҳозирда Сурияда бир миллионга яқин туркман истиқомат қилиши тахмин қилинади. Туркманлар асосан Ҳалаб, Латакия, Хомс, Хама ва Дамашқ вилоятларида истиқомат қилади. Бундан ташқари, Голан, Тартус, Ракка, Идлиб ва Дера вилоятларида ҳам туркман аҳоли пунктлари мавжуд. Суриянинг туркман аҳолиси “байир бужак” туркманлар деб аталади. Улар ислом динининг сунний мазҳаби вакиллари ҳисобланади. 1963 йилги иқлобдан кейин Араб социалистик Баас партияси мамлакатда араблаштириш сиёсатини олиб борди ва туркманлар ҳам араблаштириш зарар бўлган этник гуруҳлардан бири сифатида кўрилди. 1970 йилда ҳарбий тўнтаришдан сўнг ҳоқимиятга келган Ҳафиз Асад фаолиятининг илк давларида янги сиёсий ва ижтимоий ўзгаришлар дастурини ишлаб чиқди ва ҳукумрон партия ва давлат муассасаларига этник ва диний озчилик вакиллари жалб эти бошлади. Бироқ, бу ҳолат

туркман озчилигининг турмуш шароити ва сиёсий мавқеига ижобий таъсир кўрсатди деб бўлмайди, чунки Ҳофиз Асад ўзига яқин бўлган нусайрий диний озчилик вакиллари ҳокимиятига олиб келиш сиёсати натижасида бошқа барча этник ва диний (мазҳабий) гуруҳларини ҳокимиятдан узоқ тўтди. Суриянинг туркман аҳолиси Ҳофиз Асад ва Башар Асад даврида этник ва мазҳабий омиллар сабаб Туркияга яқин кўрилиб, уларга доим хавотир билан қаралган. 2011 йилда бошланган Суриядаги сиёсий беқарорлик мамлакатда яшовчи этник туркманларни ҳам четлаб ўтмади. Сурия туркманлари ҳам сиёсий, ҳам ҳарбий мухолифат сафларида Баас режимига қарши курашиб келмоқда. Туркманлар яшайдиган ҳудудлар Суриядаги сиёсий беқарорлик даврида ИШИД ва Демократик бирлик иттифоқи (PYD) назорати остида қолиб кетди. Сурия туркманлари “Араб баҳори” даврида режим, ИШИД ва курдларнинг қуролли гуруҳлари томонидан сиёсий ва жисмоний босимларга дучор бўлди. Натижада, уларнинг катта қисми кўшни мамлакатларга, жумладан Туркияга қочиб ўтди.

ХУЛОСА

Хулоса ўрнида шуни айтиш керакки, замонавий Сурия давлатчилиги ташкил этилишида ва сиёсий ҳаётида у ерда яшаб келаётган барча этник ва диний гуруҳларнинг иштироки салмоқли ҳисобланади. Аммо Сурияда Баас сиёсий партияси ҳокимиятга келгач мамлакат бўйлаб даставвал этник сиёсат, 1970 йилдан кейин эса мазҳабий сиёсат олиб борди. Ҳофиз Асад Суриядаги мусулмон сунний аҳолининг ўтмишдаги таъсирини йўқ қилишга ҳаракат қилиб, сиёсий ҳокимиятни асосан мамлакатдаги нусайрийлар, друзлар, исмоилийлар, христианлар каби диний озчилик ўртасида бўлишишни маъқул кўрди. Натижада, бу ҳолат мамлакат аҳолисининг катта қисмини ташкил этувчи сунний аҳоли норозилигига йўл очди. 2011 йилда бошланган Суриядаги халқ норозичилик ҳаракатлари йиллар давомида Баас режимидан норози қатламнинг демократик ҳуқуқларнинг қондирилмасдан келгани билан боғлиқ.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Yıldırım, Emre. “Suriye’de Savaşın Etnik Boyutu”. İNSAMER Analiz. 15.07.2021.
2. Talhamy, Y. (2012). The Nusayri and Druze minorities in Syria in the nineteenth century: The revolt against the Egyptian occupation as a case study. Middle Eastern Studies, 48(6), 973-995.
3. Kaplan, R. D. (1993). Syria Identity Crisis. The Atlantic. February 1993. – P.26.
4. Lewis, B. (2002). Arabs in history. OUP Oxford.
5. Yakubovich, A. H. (2019). The emergence of the Syrian crisis and the impact of the external forces on it. Bulletin Social-Economic and Humanitarian Research, (4 (6)), 92-97.
6. Lewis, B. (1995). The Middle East: A brief history of the last 2,000 years. Simon and Schuster.

7. YILDIRIM, A. (2021). Suriye Kürtleri ve Ulus-Devlet Vatandaşlığı: Dâhil Etme ve Dışlama Mekanizmaları. *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi*, 4(8), 285-306.
8. Celal, İ. N. C. E. (2019). Göç kuramları ve Suriye göçü üzerine bir değerlendirme. *OPUS International Journal of Society Researches*, 11(18), 2579-2615.
9. Gündüz, Ş. (2012). Sâbiî Kaynaklarında İslam ve Müslümanlar. *Milel ve Nihal*, 9(1), 7-30.
10. Mustafa, A. (2015). Suriye’de Türkmen Gerçeği. *ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi*, (27).
11. Gündüz, Ş. (2012). Islam and the Muslims in Mandaean Sources. *Milel ve Nihal*, 9(1), 7-30.
12. S.Bo‘ronov, H.Azimov. (2023). Sharq mamlakatlarida xavfsizlik muammolari va mojarolari.
13. Habibullo, A., & Durdona, M. (2021). Xalqaro xavfsizlik o'quv qo'llanma.
14. Ma‘oz, M., Ginat, J., & Winckler, O. (1999). Modern Syria: from Ottoman rule to pivotal role in the Middle East.
15. ÖZCAN, M. S. Ö., & GOZIEV, R. (2019). Power Struggle of the Russian-Japanese Empires in the East Asia in XIX. Century: 1905 Russian-Japanese War. *Турецкий журнал российских исследований*, (2), 46-65.
16. Azimov, H. Y. (2022). Main Directions of Modern International Security Approaches. *International Journal of Social Science Research and Review*, 5(2), 151-157.
17. Ёвкочев, Ш. (2008). Ислам и модели политического и социально-экономического развития государств мусульманского мира. *Центральная Азия и Кавказ*, (1 (55)), 170-178.
18. Yovkochev, S. (2020). The influence of a religious factor on the political system of Egypt before “Arab spring. *The Light of Islam*, 2020(2), 4-12.
19. Muhammadsidiqov, M. (2015). Stability of North African Region. *Int. J. of Multidisciplinary and Current research*, 3, 7-14.
20. Mukhammadsidiqov, M., & Turaev, A. (2020). The Influence Of The Energy Factor On Modern International Relations. *The American Journal of Political Science Law and Criminology*, 2(12), 5-15.